

УДК 911.3

Сайчук В. С., асп.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Лукомська С. І.,

Головне управління праці та соціального захисту населення

Хмельницької обласної державної адміністрації

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ БЕЗРОБІТТЯ НАСЕЛЕННЯ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті визначено особливості суспільно-географічного аналізу регіонального безробіття; проаналізовано динаміку рівня безробіття населення

© Економічна та соціальна географія. – Вип. 63. – 2011.

Хмельницької області за 2000-2009 роки (як за методологією МОП, так і зареєстрованого безробіття); проведено аналіз територіальних особливостей та тривалості зареєстрованого безробіття; визначено основні причини виникнення безробіття та особливості його регулювання.

The specific features of the human-geographic analysis in regional unemployment are disclosed. The dynamics of population unemployment in Khmelnytsky region at 2000-2009 years (as in the ILO and the registered unemployment) are analyzed. Analysis of local features and duration of registered unemployment is conducted. The basic causes of unemployment as well as peculiarities of its regulation are revealed.

Вступ. Постановка проблеми. Важливим етапом суспільно-географічного аналізу регіонального ринку праці є дослідження безробіття, яке, по-перше, призводить до виникнення дисбалансу на ринку праці та, по-друге, сприяє підвищенню активності і трудової мобільності населення.

Суспільно-географічний аналіз регіонального безробіття передбачає врахування демографічних, соціально-економічних, просторових, часових та організаційно-управлінських особливостей безробіття, які проявляються під впливом чинників територіальної організації регіонального ринку праці:

1. Демографічні особливості безробіття вказують на залежність між демографічними показниками та кількісними і якісними характеристиками безробітного населення (в даному відношенні особливо важливим при аналізі безробіття є врахування впливу чинника природного відтворення ресурсів праці та структури безробітного населення).

2. Соціально-економічні особливості вказують на залежність між рівнем соціально-економічного та культурного розвитку регіону і рівнем безробіття (зростання рівня безробіття відбувається як в умовах зростання економіки – за рахунок фрикційного безробіття, так і при спаді – структурне та циклічне безробіття).

3. Просторові (територіальні) особливості регіонального безробіття враховуються при аналізі даних показників на локальному рівні з урахуванням місцевої специфіки, при чому вирівнювання просторових диспропорцій процесу безробіття відбувається під впливом чинників територіальної мобільності робочої сили та якості трудових ресурсів. Оцінка просторових особливостей регіонального безробіття реалізується через районування, картографування, типізацію та групування територій за особливостями прояву даного процесу.

4. Часові особливості безробіття оцінюються шляхом врахування динаміки зміни даного процесу у часовому вимірі та побудови математичних і графічних моделей.

5. Організаційно-управлінська особливість безробіття вказує на можливість регулювання процесом безробіття та визначається результативністю роботи регіональних і місцевих управлінських структур.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові основи дослідження проблем безробіття на регіональний ринок праці розглянуто у працях С.Бандура, Д.Богині, В.Герасимчука, М.Долішнього, Е.Лібанової, Н.Мезенцевої, В.Онікієнка, В.Петюха та інших вчених. Водночас суспільно-географічний аналіз регіонального безробіття та його вплив на функціонування і розвиток регіонального ринку праці окремих регіонів вивчені недостатньо, тому проведення даного дослідження є важливим і його результати слід враховувати при реалізації державної політики у сфері зайнятості населення на рівні адміністративних областей.

Формулювання цілей статті. Постановка завдання. Метою даної роботи є:

- визначити особливості суспільно-географічного аналізу регіонального безробіття;
- проаналізувати динаміку рівня і абсолютних приростів рівня безробіття населення Хмельницької області за 2000-2009 роки (як за методологією Міжнародної організації праці (МОП), так і зареєстрованого безробіття);
- провести аналіз територіальних особливостей та тривалості зареєстрованого безробіття;
- визначити основні причини виникнення безробіття та особливості його регулювання.

Виклад основного матеріалу. Законом України «Про зайнятість населення» (ст. 2) визначено, що «безробітними визнаються працездатні громадяни працездатного віку, які через відсутність роботи не мають заробітку або інших передбачених законодавством доходів і зареєстровані у державній службі зайнятості як такі, що шукають роботу, готові та здатні приступити до підходящої роботи. Безробітними визнаються також інваліди, які не досягли пенсійного віку, не працюють та зареєстровані як такі, що шукають роботу» [2].

Безробітні у визначенні МОП – особи у віці 15-70 років (зареєстровані та незареєстровані в державній службі зайнятості), які: 1) «не мали роботи (прибуткового заняття)»; 2) «активно шукали роботу або намагались організувати власну справу впродовж останніх чотирьох тижнів, що передували опитуванню»; 3) були «готові приступити до роботи впродовж двох найближчих тижнів». До категорії безробітних відносяться також особи, які не шукають роботу через те, що вже її знайшли і мають домовленість про початок роботи через певний проміжок часу, а також проходять навчання за направленням державної служби зайнятості населення [59, с. 29-30].

Для аналізу та прогнозування безробіття використовують абсолютні (чисельність, тривалість та обсяги безробіття) та відносні (рівень та структура безробіття) показники. Основними з яких є: рівень безробіття; темп зростання чисельності безробітного населення; частка безробітних, що протягом 6-ти та більше місяців шукають роботу; співвідношення між працевлаштованими безробітними та тими, що потребують працевлаштування; частка

працевлаштованих жінок та молоді віком до 35 років; частка безробітних, що пройшли професійну підготовку та перепідготовку.

Використання цих та інших показників дасть можливість провести аналіз сучасного стану регіонального ринку праці та розробити шляхи його подальшого розвитку.

Основними джерелами отримання даних по безробіттю є статистична звітність на основі реєстрації безробітних у Державній службі зайнятості, розрахункові дані пропозиції на ринку праці та обстеження населення за їх економічною активністю. Досить важливе значення як джерела інформації про стан регіонального ринку праці належить узагальненням місцевих органів влади про стан виконання регіональних програм зайнятості та реалізацію на регіональному рівні державної політики у сфері зайнятості та на ринку праці. Інші джерела – узагальнені матеріали науково-практичних конференцій, семінарів, «круглих» столів, результати обстежень та соціологічних опитувань, тощо.

Офіційні статистичні дані, що є основою дослідження та аналізу легального ринку, не відображають реального стану речей в незареєстрованому сегменті ринку праці, а особливо в нелегальному та кримінальному. Тому для більш цілісного аналізу регіонального ринку праці необхідно застосовувати спеціально розроблені для даних цілей методики.

У 2009 році чисельність безробітного населення (розрахована за методологією МОП) в області в середньому становила 61,1 тис. осіб або 9,5% від чисельності економічно активного населення у віці 15-70 (10,6% економічно активного населення в працездатному віці). У порівнянні з 2008 роком чисельність безробітного населення зросла на 9,5 тис. осіб (на 18,4%), рівні безробіття економічно активного населення у віці 15-70 років та у працездатному віці відповідно зросли з 8,0% та 8,9% у 2008 році до 9,5% та 10,6% у 2009. Зростання рівня безробіття в області зумовлено спадом виробництва та призводить до загострення соціальної напруги і зростання обсягів трудової міграції та тіньової зайнятості.

Водночас, чисельність безробітного населення зареєстрованого у державній службі зайнятості у середньому за 2009 рік становила 25,0 тис. осіб (40,9% від чисельності безробітних за методологією МОП), що на 3,1 тис. осіб (14,2%) більше ніж у середньому за 2008 рік. Частка зареєстрованих безробітних у чисельності економічно активного населення працездатного віку у 2009 році становила 4,3% (у 2008 році – 3,8%), а у чисельності працездатного населення – 3,2% (у 2008 році – 2,8%).

Аналіз динаміки абсолютних та відносних показників безробіття (розрахованих з методологією МОП) проведено з 2000 року, що зумовлено особливостями статистичного обліку. За період з 2000 по 2009 рік відбулось скорочення чисельності безробітного населення області у працездатному віці на 27,8 тис. осіб або на 31,3%. За аналогічний період чисельність безробітного

населення працездатного віку зареєстрованого у державній службі зайнятості скоротилось на 3,1 тис. осіб або 11,0% (рис. 1).

Рис. 1. Динаміка середньорічної чисельності безробітного населення Хмельницької області за 2000-2009 роки (побудовано за даними [3, 5, 6])

Рівень безробіття економічно активного населення у віці 15-70 років скоротився з 13,8% у 2000 до 9,5% у 2009 році, скорочення відносного значення рівня безробіття економічно активного населення в працездатному віці за даний період становило з 14,4% до 10,6%. Рівень зареєстрованого безробіття у розрахунку до економічно активного населення працездатного віку за даний період скоротився із 4,6% до 4,3%, а відносно чисельності населення в працездатному віці – з 3,6% до 3,2 (рис. 2).

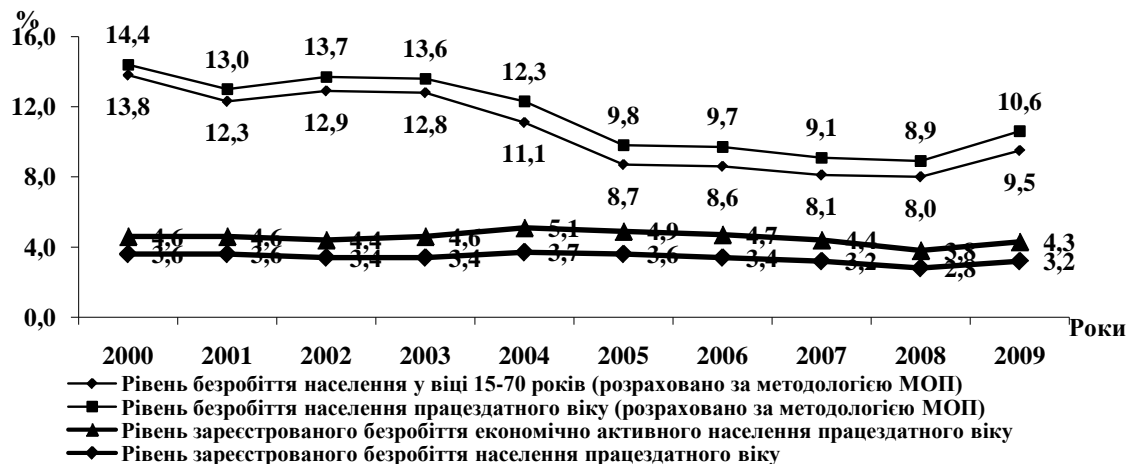

Рис. 2. Динаміка рівня безробіття населення Хмельницької області у віці 15-70 років та у працездатному віці (побудовано за даними [3, 5, 6])

За аналітичний період абсолютні прирости чисельності безробітного населення за методологією МОП відносно попереднього року спостерігались у 2002 році (на 4,0 тис. осіб) та у 2009 році (на 9,5 тис. осіб), що зумовлено загальним спадом економіки та негативним проявом світової фінансової кризи

(у 2009 році). У решту років спостерігалось незначне скорочення чисельності безробітних. Певна розбіжність між чисельністю безробітних у працездатному віці та безробітних у віці 15-70 років, що спостерігалось до 2005 року зумовлено особливостями використання методології МОП у розрахунку статистичних даних.

Абсолютні річні прирости зареєстрованого безробіття дещо відрізняються від безробіття розрахованого за методологією МОП, що певним чином пов'язано із наявністю на регіональному ринку праці «прихованого» безробіття та тіньової зайнятості (рис. 3).

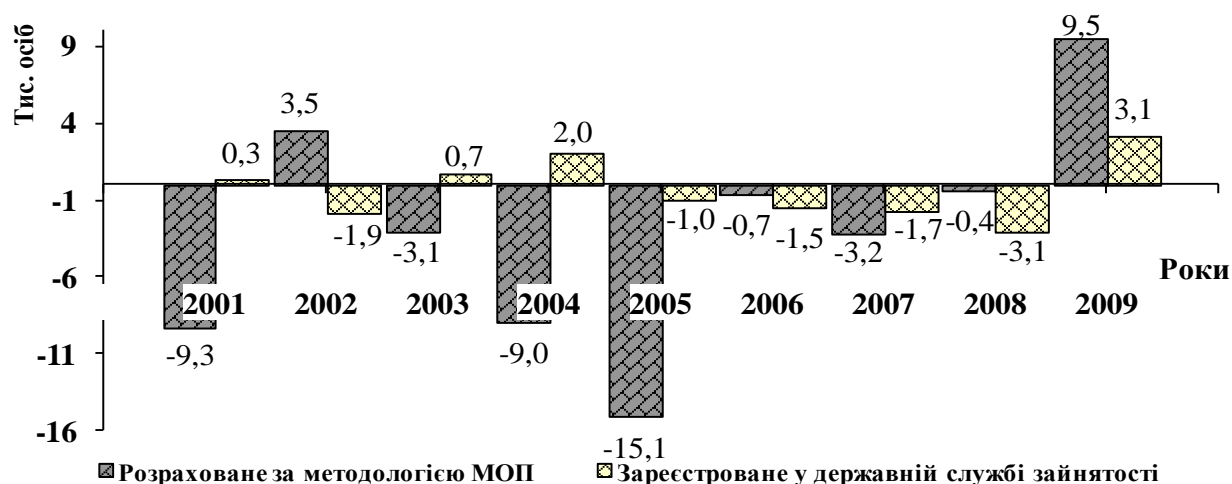

Рис. 3. Динаміка абсолютних річних приростів чисельності безробітного населення Хмельницької області (побудовано за даними [3, 5, 6])

Таким чином, за 2000-2009 роки для ринку праці Хмельниччини характерним було поступове зменшення рівня безробіття до 2009 року та різке його зростання у 2009 році, як наслідок економічної та політичної кризи в країні під впливом світової фінансової кризи.

Станом на 1 січня 2010 року 20,2 тис. незайнятих громадян активно шукали роботу і перебували на обліку в державній службі зайнятості, з яких близько 50% становили жінки та близько 35% – молодь у віці до 35 років. Кількість зареєстрованих безробітних становила 19,6 тис. осіб, що на 41,6% менше у порівнянні до попереднього року. Рівень зареєстрованого безробіття в цілому по області на 1 січня 2010р. становив 2,5% від кількості населення працездатного віку (на відповідну дату минулого року даний показник становив 4,3%). Протягом 2009 року 83,0 тис. незайнятих громадян перебували на обліку в державній службі зайнятості, що на 8,1% менше ніж у 2008 році [3].

Станом на 1 січня 2010 року відбулось скорочення рівня зареєстрованого безробіття, хоча середньорічні значення даного показника та показника розрахованого за методологією МОП зросли, що значною мірою зумовлено внесенням змін до законодавства України стосовно умов реєстрації безробітних

(зокрема, зняттям із реєстрації осіб, що мають земельні ділянки, тощо). На 1 січня 2010 року рівень зареєстрованого безробіття серед жінок становив 2,6%, серед чоловіків – 2,5%. У сільській місцевості частка безробітних у чисельності населення в працездатному віці становила 3,0%, у міських населених пунктах – 2,2%. Серед безробітних половина раніше займали місця робітників, четверта частина – посади службовців і п'ята частина – раніше не мали професійної підготовки.

Аналіз динаміки чисельності безробітного населення зареєстрованого у державній службі зайнятості проведено станом на 1 січня починаючи з 1996 року. Слід зазначити, що є відмінності у розрахунку показника рівня безробіття до та після 2004 року у статистичній звітності. Показник з 2004 року розраховується за удосконаленою методологією, яка враховує демографічну структуру населення та методику розрахунку рівня безробіття за методологією МОП [6]. За період з 1996 по 2010 роки чисельність безробітного населення Хмельницької області зареєстрованого у державній службі зайнятості зросла у 3,4 рази або на 15,2 тис. осіб (з 4,4 тис. на 1 січня 1996 року до 19,6 тис. осіб на відповідну дату 2010 року). Збільшення чисельності зареєстрованих безробітних спостерігалось з 1996 по 2001 роки (у 6,5 раз), з 2003 по 2005 роки (на 20,8%), у 2007 (на 0,3%) та 2009 (на 44,3%) роках.

Рівень зареєстрованого безробіття станом на 1 січня 2010 року становив 2,5% (на 1 січня 1996 року – 1,7%). За період аналізу найвищий рівень безробіття спостерігався на початок 2009 (4,3%) та 2005 (4,0%) років, найнижчий – на 1 січня 1996 (1,7%) та 2010 (2,5%) років (рис. 4).

Рис. 4. Динаміка рівня зареєстрованого безробіття у Хмельницькій області (побудовано за даними [3, 5, 6])

Характерною особливістю динаміки чисельності безробітного населення та рівня зареєстрованого безробіття в розрізі адміністративно-територіальних одиниць Хмельницької області є щорічне збільшення як відносних, так і абсолютних показників зареєстрованого безробіття. В окремі роки спостерігався спадом рівня безробіття, що зумовлено переважно адміністративними, а не

економічними причинами (зокрема, зменшення станом на 1 січня 2010 року кількості безробітних спостерігалось в умовах загострення економічної кризи та масових вивільнень працівників і зумовлено, перш за все, зміною умов обліку та реєстрації безробітних).

Станом на 1 січня 2010 року найбільша чисельність зареєстрованого безробітного населення проживала у Кам'янець-Подільському (разом з м. Кам'янець-Подільський) – 3208 осіб (16,3% від загальнообласного показника), Славутському (разом з м. Славута та м. Нетішин) – 2490 осіб (12,7%), Хмельницькому (разом з м. Хмельницький) – 1639 осіб (8,3%), Старокостянтинівському (разом з м. Старокостянтинів) – 1443 особи (7,4%), Краси́лівському – 1239 осіб (6,3%), Теофіпольському – 1187 осіб (6,0%) та Шепетівському (разом з м. Шепетівка) районах – 973 особи (5,0%). Найменша чисельність зареєстрованих безробітних у Лeticівському – 363 особи (1,8% обласного значення), Віньковецькому – 355 осіб (1,8%) та Ярмолинецькому районах – 332 особи (1,7%).

Рівень зареєстрованого безробіття на 1 січня 2010 року у % до чисельності населення працездатного віку найвищий у Теофіпольському (7,7%), Білогірському (4,4%), Новоушицькому (4,2%), Краси́лівському (4,1%) та Славутському (разом з м. Славута та м. Нетішин) (4,0%) районах. Найнижчий рівень безробіття у Городоцькому (1,5%) та Хмельницькому (разом з м. Хмельницький) (0,8%) районах.

Вище середньообласного значення рівень зареєстрованого безробіття сільського населення (3,0%) спостерігався у Теофіпольському (9,3%), Білогірському (5,3%), Краси́лівському (5,3%), Старокостянтинівському разом з м. Старокостянтинів (4,7%), Новоушицькому (3,7%), Старосинявському (3,4%) та Чемеровецькому (3,2%) районах. Найнижчі значення даного показника в Кам'янець-Подільському разом з м. Кам'янець-Подільський (0,5%) та Хмельницькому разом з м. Хмельницький (0,4%) районах.

Найвищий рівень безробіття міського населення у Новоушицькому (6,7%), Теофіпольському (4,3%), Славутському разом з м. Славута та м. Нетішин (3,9%) та Старосинявському (3,8%) районах; найнижчий у Хмельницькому районі (1,0%) та м. Хмельницький (0,8%). Більш детальну інформацію про територіальну диференціацію рівня зареєстрованого безробіття по районах Хмельницької області усього та за місцем проживання (рис. 5).

Рівень зареєстрованого безробіття по області характеризується переважанням рівня безробіття жінок (2,6%) над рівнем безробіття чоловіків (2,5%). Рівень зареєстрованого безробіття чоловіків перевищує даний показник серед жінок у Теофіпольському (8,7% проти 6,5%), Білогірському (4,9% проти 3,9%), Лeticівському (2,6% проти 1,9%), Ярмолинецькому (2,3% проти 1,6%), Краси́лівському (4,3% проти 3,8%), Деражнянському (3,1% проти 2,7%), Віньковецькому (2,7% проти 2,5%) та Городоцькому (1,6% проти 1,5%) районах, що значною мірою зумовлено демографічною ситуацією та

структурою населення даних районів.

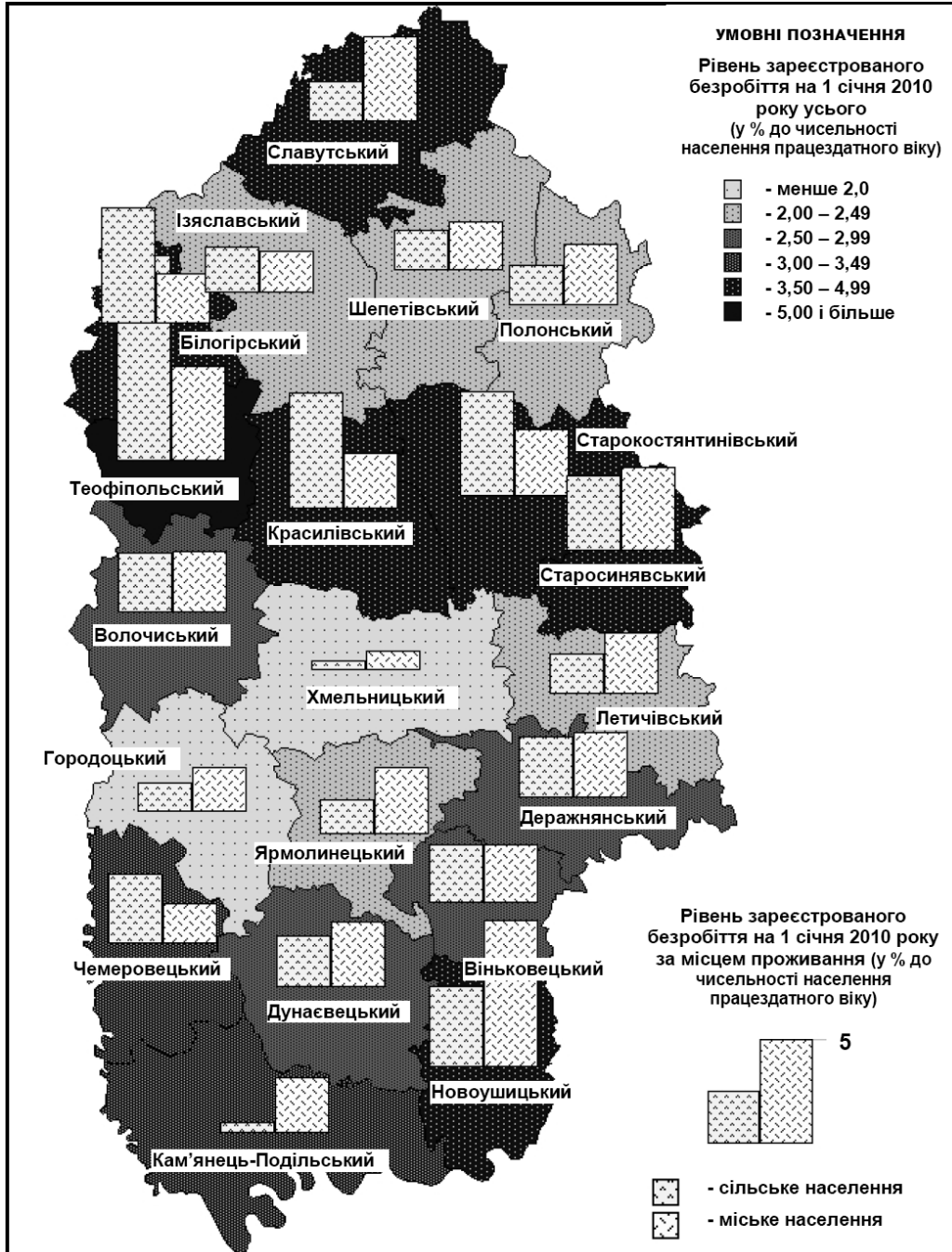

Рис. 5. Територіальна диференціація рівня зареєстрованого безробіття у Хмельницькій області (побудовано за даними [3])

Важливим показником при аналізі безробіття є його тривалість. Із 19,6 тис. зареєстрованих у Хмельницькій області на 1 січня 2010 року безробітних 26,9% (5,3 тис. осіб) мали статус безробітного менше 1 місяця, 24,9% (4,9 тис. осіб) – від 1 до 3 місяців, 18,0% (3,5 тис. осіб) – від 3 до 6 місяців, 10,0% (2,0 тис. осіб) – від 6 до 9 років, 9,6% (1,9 тис. осіб) – від 9 до 12 місяців та 10,6% (2,1 тис. осіб) – понад 1 рік. Середня тривалість зареєстрованого безробіття по

області на кінець грудня 2009 року становила 5 місяців, що на 1 місяць ніж у 2008 році.

В розрізі районів найвища середня тривалість зареєстрованого безробіття спостерігалась у південній та південно-східній частині області (Віньковецькому – 8 місяців, Новоушицькому – 7 місяців, Кам'янець-Подільському разом з м. Кам'янець-Подільський – 7 місяців та Деражнянському районах – 6 місяців). Найнижче значення даного показника (3 місяці) – у Білогірському, Красилівському, Теофіпольському та Шепетівському (включаючи м. Шепетівка) районах. В структурі безробітного населення за тривалістю найбільша частка безробіття тривалістю 1 рік і більше у Віньковецькому (29,9%), Кам'янець-Подільському разом з м. Кам'янець-Подільський (21,9) та Новоушицькому (20,3%), що вдвічі перевищує середньо обласне значення (10,6%). Найменша частка даної категорії безробітного населення (3,7% та 3,5%) відповідно у Красилівському та Шепетівському (включаючи м. Шепетівка) районах (рис. 6).

Висновки і перспективи подальших розвідок. Таким чином, основними причинами виникнення безробіття на регіональному ринку праці є:

- структурні зміни в економіці (впровадження новітніх технологій та інновацій у виробничий процес, ліквідація неефективних робочих місць та збиткових і технічно відсталих підприємств);
- економічний спад та депресія, що призводить до неплатоспроможності роботодавців та скорочення попиту на робочу силу;
- конкуренція на ринку праці та запровадження державних соціальних гарантій (підвищення мінімальної заробітної плати, збільшення допомоги по безробіттю та соціальних виплат тощо);
- сезонні коливання економіки регіону (особливо стосується окремих галузей господарства, що безпосередньо залежать від природних умов);
- демографічні особливості населення регіону (статеві-вікова структура населення, особливості його природного відтворення);
- освітньо-кваліфікаційний потенціал трудових ресурсів регіону та рівень їх працездатності;
- рівень територіальної мобільності робочої сили;
- економічні та соціальні особливості життєдіяльності населення;
- регіональні диспропорції у розвитку економіки та нерівномірність розвитку і розміщення продуктивних сил в регіонах.

Необхідною умовою зменшення негативного впливу безробіття на соціально-економічний розвиток регіону є державне регулювання зайнятості населення та контроль за процесом виникнення і поширення безробіття. Основними елементами державного регулювання зайнятості є мінімальний фінансовий та адміністративний тиск на приватний сектор господарювання, створення умов для мотивації праці (особливо в найменш рентабельних секторах економіки), сприяння розширенню сфери прикладання праці за

рахунок створення нових та підвищення продуктивності діючих робочих місць (у т.ч. у державному секторі), сприяння всебічному розвитку регіональних та локальних ринків праці з урахуванням регіональних (місцевих) особливостей.

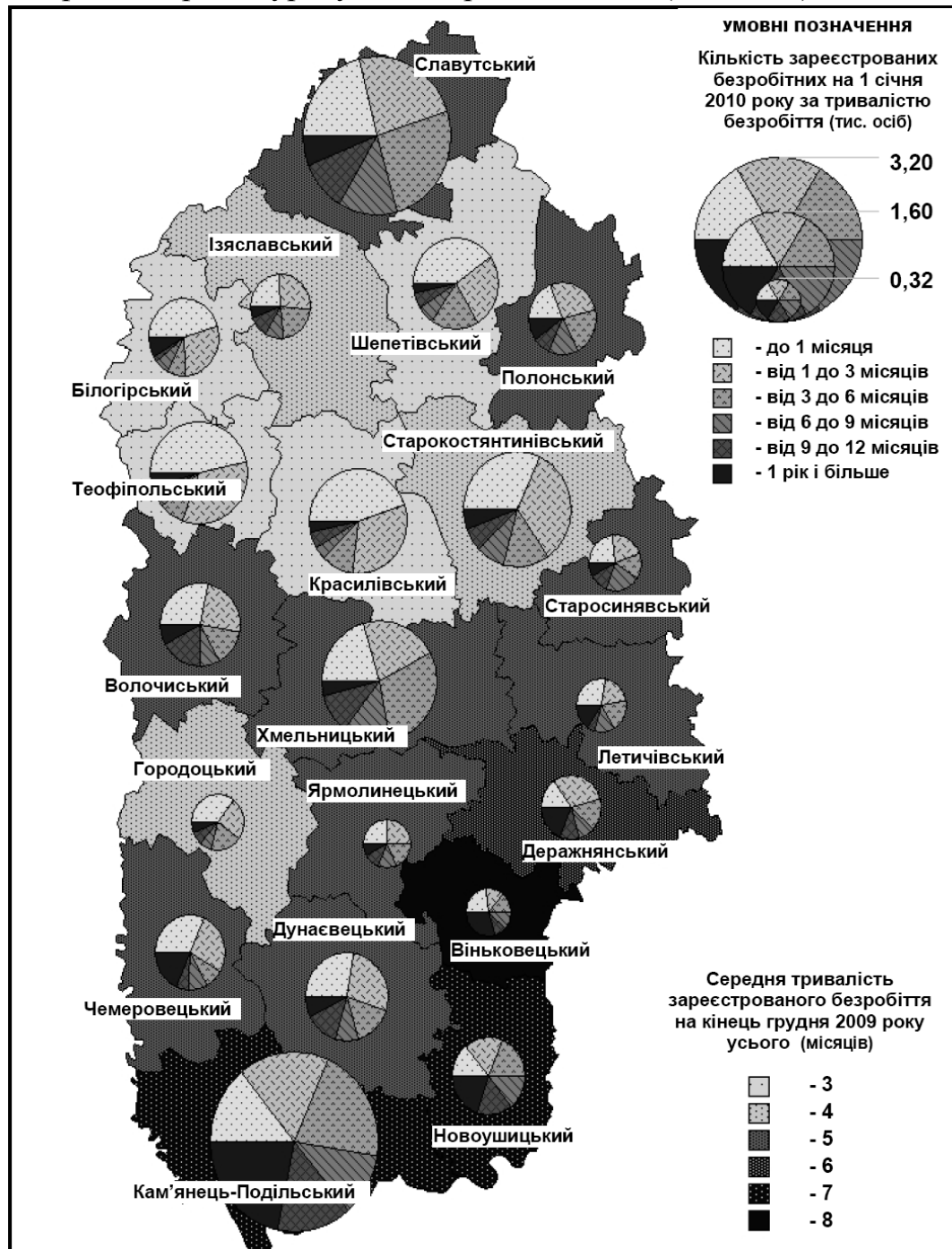

Рис. 6. Територіальні особливості тривалості зареєстрованого безробіття у Хмельницькій області (побудовано автором за даними [3])

Список використаних джерел:

1. Білик Л. С. Економіка праці: Навч. посібник / В. А. Никифорак (уклад.), Л. С. Білик (уклад.). - Чернівці : Рута, 2001. - 75 с
2. Закон України "Про зайнятість населення" від 01.03.1992 №803-ХІІ (Відомості

Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, №14, ст. 170) із змінами та доповненнями (остання редакція від 08.12.2009) : Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=803-12>.

3. Основні показники з праці в економіці області за 2009 рік. Статистичний бюлетень / Відповідальні за випуск Л. О. Хамська, Н. В. Желіховська. - Хмельницький : Головне управління статистики у Хмельницькій області, 2010. - 63 с.

4. Петюх, В.М. Ринок праці та зайнятість: Навч.посібник / В.М. Петюх. - Київ: МАУП, 1997. - 120с.

5. Статистичний щорічник Хмельницької області за 2008 рік / За ред. В. В. Скальського. - Хмельницький : Головне управління статистики у Хмельницькій області, 2009

6. Статистичний щорічник Хмельницької області за 2005 рік / За ред. В. В. Скальського. - Хмельницький : Головне управління статистики у Хмельницькій області, 2006.